

İNGİLİZ PARLAMENTO TUTANAKLARI'NDA MUSTAFA KEMAL ATATÜRK

Fahriye Begüm YILDIZELİ*

Özet

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu ulu önder Mustafa Kemal Atatürk'ün icraatları, devlet adamlığı ve politik mirası tüm dünyada olduğu gibi İngiltere'de de yakından takip edilmiştir. Mondros Mütarekesi'nin 30 Ekim 1918'de imzalanmasının ertesinde İngilizler'in İstanbul'u işgal etmesine karşılık Mustafa Kemal'in hukuken ve fiilen başlattığı milli mücadele harekâtı İngiliz Parlamentosu'nda büyük bir yankı uyandırmıştır. 1919'dan 1923'e kadar olan dönemde tartışmaların temelini geleneksel Turkofobik tutumlar oluşturuyorken, Mustafa Kemal'in "Bolşeviklerle işbirliği yapan, Hristiyanlara zulmetmeye devam eden bir isyancı ve geleceğin diktatörü olarak" lanse edildiği görülmektedir. Buna karşılık, 1923'den 1960'lere kadar uzanan kayıtlarda Türk-İngiliz dostluğunu Atatürk'ün uzun süren unutulmaz başkanlığında başladığı ve ülkesini çok çalışarak kendi kendine yetme doktrinleriyle dünya üzerinde yüksek bir konuma taşımasından övgüyle bahsedilmiştir.

Bu çalışma, İngiliz Parlamento tartışmalarına dayanarak Atatürk hakkındaki görüşleri değerlendirecektir. İngilizler'in Türk Kurtuluş Savaşı'nın başlangıcındaki tavrı ile Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte Atatürk'ün vefatından sonraki süreçteki farklı yaklaşımların nedenleri üzerinde durulacaktır. James Bryce, David L. George, Winston Churchill, Edward Grigg and Neville Chamberlain gibi dönemin ünlü politikacılarının görüşleri de çalışmada öne çıkacaktır. Sonuç olarak, gerek iktidar gerekse de muhalefetin Mustafa Kemal Atatürk'e bakış açısının analiz edilmesi İngiltere'nin Türkiye'ye karşı değişen politika ve algılamalarının Atatürk'ün şahsında sentezlendiğini kanıtlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: İngiliz Parlamento Tutanakları, Türk-İngiliz İlişkileri, Mustafa Kemal Atatürk

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, begumyildizeli@gmail.com

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK IN THE UK PARLIAMENTARY RECORDS

Abstract

The political legacy, actions and statesmanship of the great leader Mustafa Kemal Atatürk, the founder of the Republic of Turkey, were followed closely in Britain as well as all over the world. After the signing of the Armistice of Mudros on 30 October 1918, in response to the British occupation of Istanbul, Mustafa Kemal's legal and de facto national struggle aroused great repercussions in the British Parliament. While traditional Turkophobic attitudes formed the basis of the debates in the period from 1919 to 1923, it is seen that Mustafa Kemal was presented as "a rebel and future dictator who cooperated with the Bolsheviks and continued to persecute Christians". On the other hand, in the records dating from 1923 to the 1960s, it was praised that the Turkish-British friendship started under Atatürk's long and unforgettable presidency and that he worked hard and carried his country to a high position in the world with the doctrines of self-sufficiency.

In this study, British views on Atatürk will be evaluated based on the British Parliament debates. The attitude of the British at the beginning of the Turkish War of Independence and the reasons for the different approaches in the process after Atatürk's death with the establishment of the Turkish Republic will be emphasized. The views of famous politicians of the period such as James Bryce, David L. George, Winston Churchill, Edward Grigg and Neville Chamberlain will also come to the fore in the study. As a result, analysing the perspective of both the government and the opposition towards Mustafa Kemal Atatürk will prove that the changing policies and perceptions of England against Turkey were synthesized in Atatürk's personality.

Keywords: UK Parliamentary Records, Turkish-British Relations, Mustafa Kemal Atatürk

GİRİŞ

13.yüzyılın ilk çeyreğinde Magna Carta ile kurulan İngiliz Parlamentosu, İskoçya ve Galler'in yanı sıra İrlanda Parlamentosu'nun da katılımıyla 1 Ocak 1801'de Büyük Britanya ve İrlanda Birleşik Krallığı Parlamentosu adını almıştır. “Westminster Sistemi” olarak da bilinen bu yönetim kurumu yalnızca yasama organı olmakla kalmamış, Sanayi Devrimi sonrasında imparatorluğun güçlenmesiyle İngiliz siyasi geleneğindeki önemini arttırmıştır. 1500'lerde Baron, kont, sör gibi İngiliz toplumunun asalet unvanına sahip parlamento üyeleri ülkenin diğer temsilcileriyle aynı salonda toplantıya katılmamayı tercih edince Lordlar ve Avam Kamarası olarak İngiliz Parlamentosu iki meclisli bir kurum halini almıştır.¹ Bu istikrarı sayesinde yalnızca iç siyasetle ilgili konularda değil dış politikanın oluşturulması ve kontrolünde de önemli bir rol üstlenmiştir.

19.yüzyılda özellikle dış politika başta olmak üzere imparatorluğun çıkarlarını ilgilendiren tüm önemli konularda uzlaşma için etkili düzenlemeler yapılmakla birlikte İngiliz Parlamentosu'nda iktidar ve muhalefetin yoğun tartışmalarının olduğu görülmektedir. Buna rağmen, İngiliz hükümetlerinin dış politikayı etkili bir parlamento veya kamu onayı talep etmeksizin uygun gördükleri şekilde yaptıklarına dair genel bir kanı mevcuttur.² Yine de parlamentodaki tartışmalar Kraliçe Viktorya dönemi İngiltere'sinde imparatorluğun sosyal, siyasi, kültürel ve endüstriyel genişlemesiyle birlikte dış dünyaya yönelik yaklaşımların anlaşılması açısından önemlidir. Özellikle Osmanlı İmparatorluğu özelindeki bu emperyal tutumlar, 1923'te kurulacak Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluşuna kadar İngiliz siyasi ve ekonomik politikalarının da zeminini oluşturmuştur.

I. Dünya Savaşı öncesine kadar 1870'lerde perçinlenen “Doğu Sorunu” ya da “Şark Meselesi” İngiliz siyasi atmosferinde en baskın konuydu. Bu dönemde Parlamento tartışmalarının genel bir resmine bakıldığında her iki kamarada da tartışılan en önemli başlık Kırım Savaşı döneminden itibaren izlenen geleneksel toprak bütünlüğü politikası terk edildiği için Osmanlı

¹ Kemal, Gözler, “İngiltere’de Parlamento nasıl ve neden ortaya çıktı? Malî Hukukun Anayasa Hukukundan Eskiği Üzerine Bir Deneme”, Prof. Dr. Mualla Öncel’e Armağan, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, C 3, Ankara, 2009, ss.365-374, s. 369.

² Stuart, Weir, *A World of Difference Parliamentary Oversight of British Foreign Policy*, The Federal Trust Report, Introduction, s.7 https://fedtrust.co.uk/wp-content/uploads/2014/12/A_World_of_Difference.pdf (son erişim tarihi: 6.08.2023) ; Ömer, Kürkçüoğlu, Türk-İngiliz İlişkileri (1919-1926), Ankara Üniversitesi SBF Yayınları No:412, Ankara, 1978; Mustafa, Çulfalı, “Lozan Konferansı ve Antlaşması Üzerine İngiliz Parlamentosu’nda Yapılan Tartışmalar”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, S 47, C XVI, Temmuz 2000, ss. 561-60, s.561.

İmparatorluğu'nun Balkan ve Ortadoğu topraklarının geleceği konusunda izlenecek stratejilerdir.³ 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı öncesinde İngiltere'nin tarafsızlığı konusundaki yoğun kamuoyu baskısı, Berlin konferansı başarısına, ekonomik ve emperyal hedeflerine rağmen Lord Carnarvon ile Lord Derby'nin istifaları neticesinde muhafazakar Benjamin Disraeli kabinesine duyulan güvenin azalması ve Osmanlı borçlarına karşılık William E. Gladstone döneminde Mısır'ın işgal edilmesi diğer öne çıkan başlıklardır.

Parlamento tartışmalarında Kraliçe Viktorya döneminde ortaya çıkıp Kral Edward döneminde de devam edecek konular arasında Osmanlı'da yaşayan gayrimüslim tebaanın durumu bulunmaktaydı. İngiltere'nin Osmanlı'ya yönelik dış politikasının değişiminin öncülerinden liberal devlet adamı William E. Gladstone'un "1839'dan itibaren uygulanmaya çalışılan reformların başarısızlığına" atıfta bulunduğu hararetili konuşmalarında Parlamento önemli bir platform olmuş, bu sayede geniş kitlelerden destek görmüştür.⁴ Hıristiyan tebaanın haklarını savunma mottosu Osmanlı İmparatorluğu'nun kaderi düşüncesiyle birleşmiş Avrupa Uyumu çerçevesinde Büyük Güçlerle Berlin Kongresi'nde uzlaşma sağlanmıştır. Tartışmalarda dikkat çeken bir diğer unsur da Sultan II. Abdülhamid başta olmak üzere Jön Türklerle devam edecek olan, genel olarak Türk yönetici ve devlet adamlarına karşı zaman zaman öfkeli ve negatif tutumların bulunmasıydı. Örneğin, yeni parlamenter sistem altında Bab-I Ali'nin kendi kendine reform yapmasını sağlayan Midhat Paşa'nın görevden azli Temmuz 1881'de Avam Kamarası'nda tartışılmış ve bu durum Abdülhamid'in otoritesini güçlendirmesine delil olarak gösterilmiştir.⁵

Tüm bu arka planla birlikte, I.Dünya Savaşı'nda Osmanlı'ya karşı savaştan İngiltere'de savaş sonunda da politik aktörlerin Türk devlet adamlarına bakış açısı değişmemiştir. İngilizlerin Türkiye politikasında etkin isimlerinden Lord Curzon'un Aralık 1918'de Doğu Komitesi'nde yaptığı açıklama da bu zihniyeti destekler nitelikteydi: "Türklerin

³ Avam ve Lordlar Kamarasında gerçekleşen dönemin Parlamento tartışmaları için bkz. Hansard Parliamentary Debates (HPD), House of Commons (HC) VE House OF Lords (HL) Debates (Deb) Haziran 1876- Kasım 1982 <https://api.parliament.uk/historic-hansard/sittings/1876/jun/30> (son erişim tarihi: 05.07.2023)

⁴ HPD, "Eastern Affairs, Adjourned Debate (Second Night)", HC Deb 30 July 1878 vol 242 cc 644-763 <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1878/jul/30/adjourned-debate-second-night> (son erişim tarihi: 05.07.2023)

⁵ HPD, "Turkey-Sultan Abdul Aziz-Condempnation of Midhat Pasha", HC Deb 07 July 1881 vol 263 c 259, <https://api.parliament.uk/historic-hansard/sittings/1881/jul/07> (son erişim tarihi: 05.07.2023)

Konstantinopolis'teki varlığı Avrupa tarafında bir ülser olmuştur. Onlardan kurtulabilseydik, Bay Gladstone'un "insanlığın yüz karası Türklerin pılı pırtısıyla Avrupa'dan çıkarmak" politikasında anlaşıp onları karşı tarafa geçirebilseydik, Avrupa atmosferinden bir tür mikroplu havanın kaybolduğunu hissederdik."⁶ Buna ek olarak, 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasının ardından Anadolu'nun işgal edilmesi İngilizlerin gelecek planlarına hizmet ettiği gibi milli mücadele için de bir dönüm noktası olmuştur. Bu durum şüphesiz İstanbul'da işgal sürecine şahit olan ve kendisi gibi vatansever subaylarla bir direniş hareketi başlatan Mustafa Kemal'in 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkmasıyla başlayan Kurtuluş Savaşı'nın da başlangıcı olmuştur.

İngiliz istihbarat raporlarına paralel olarak Parlamento tutanaklarında Mustafa Kemal ismi ilk kez 17 Aralık 1919'da geçmiştir. Bu tarihten itibaren günümüze kadar zaman zaman olumsuz yorumlar göze çarpsa da çoğunlukla Atatürk'ün önderliği, devlet adamlığı ve siyasi dehası hakkında yorumlar olduğu gözlemlenmiştir. Bu çalışma, İngiliz Parlamentosu'nda Mustafa Kemal Atatürk hakkındaki görüşleri iki ayrı dönemde inceleyecektir. İlk dönem, 1919'dan 1924 yılına kadar olan "Türk-Yunan Savaşı", "Kilikya mezalimi", "Mezopotamya-Mustafa Kemal güçleri", "Mustafa Kemal-Mühimmat", "Ankara Hükümeti" ya da "Yunanlar ve Kemalistler" gibi başlıklar halinde tartışılan Kurtuluş Savaşı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu yılları kapsayacaktır. İkincisi Atatürk'ün vefatı sonrasında, özellikle II. Dünya Savaşı sırasında "Türk-İngiliz Silahlanma Kredisi", "Uluslararası Durum", "Yunan yardımı" ve "İspanya" gibi başlıklardan oluşan dönemdir. Atatürk'ün dünyaya bıraktığı siyasi mirasın bir neticesi olarak idealleri ve prensipleri ile evrensel bir devlet adamı olduğu ile ilgili tartışmalar dikkat çekmektedir. "1956 Süveyş Kanal Krizi" gibi Orta Doğu konuları, "Kıbrıs", "Sivil Savunma" ya da "Türkiye-Avrupa Birliği Üyeliği" gibi günümüze kadar uzanan başlıklarda Mustafa Kemal Atatürk hakkındaki değerlendirmeler sunulacaktır.

I. Mustafa Kemal Atatürk üzerine 1919'dan 1924 yılına kadar geçen tartışmalar

Sevr Antlaşması Türk Kurtuluş Savaşı'nın başlamasına neden olan milli mücadele ruhunun en önemli motivasyon kaynağı olmuştur. Türk milletini manen ve askeri olarak örgütleyen güçlü lider Mustafa Kemal İstiklal Harbi'ni tam bağımsızlık ve özgürlük adına başlatmıştır. Bu gelişmeler

⁶ David, L. George, **The Truth About The Peace Treaties**, c.2, Purnell and Sons, London 1938, s. 1015.

gerek İngiliz siyasi mekanizmaları gerekse de kamuoyu tarafından yakından takip edilmeye başlanmıştır. 20 Ekim 1919'da Savaş Bakanı Winston S. Churchill tarafından “Türkiye’deki Milliyetçi Hareket” başlıklı memorandumunda Mustafa Kemal ve silah arkadaşlarının başlattığı hareketin diğer ulusal birliklerden çok farklı olduğu belirtilerek ülkenin bütünlüğünü savunurken üzerinde “non-possimus” ilan ettikleri üç ana başlığın, “Smyrna, Ermenistan ve Trakya” sorunu olduğu belirtilmiştir.⁷

İngiliz gizli belgelerinde Mustafa Kemal ismi ilk kez 11 Temmuz 1919'da Milli Mücadele kastedilerek “Mustafa Kemal bu harekette başrol oynamaya başladı” cümlesinde yer almıştır.⁸ Bundan yaklaşık 5 ay sonra, 17 Aralık 1919'da “Ermenistan’da Türk Yönetimi” başlıklı Lordlar Kamarası oturumunda Mustafa Kemal adını ilk kez gündeme getiren Ermeni Sorunu’nda Osmanlı’ya karşı sert görüşleriyle bilinen liberal politikacı James Bryce olmuştur.⁹ Bulgar İsyanı propagandasının İngiltere’de yayılmasında öncü isimlerden Bryce, 1876’da İngiliz-Ermeni Derneği’ni kurmuş, yirmi yıl sonra da 1894-96 isyanlarında Ermeni sorununu yönetmeye devam etmiştir.¹⁰ Ermeniler başta olmak üzere Nasturi ve Keldani gibi Hristiyan mültecilerin sürüldükleri evlerine dönmelerinin Türk birlikleri tarafından engellediğinin iddia edildiği bu oturumda Lord Curzon ve Bryce bölgeden yapılan mükerrer beyanlar karşısında İngiliz Hükümeti’nin gerekeni yapacağını belirtmektedir.¹¹ Bryce’ın Anadolu ve İstanbul’daki bu askeri birlikleri “düzensiz çeteler” olarak tanımlamasına rağmen Mustafa Kemal’in birliklerinin Küçük Asya bölgesinde önemli bir otorite olduğunun altını çizmektedir. Buna ek olarak, Mustafa Kemal’in elinde cephane ve mühimmat olmasına rağmen diğer birçok hayati şeyin ikmal için İngiliz Donanması’nın bunun gelmesini engelleyebilecek ve

⁷ The National Archives (TNA) Public Records Office (PRO) CAB 24/93 “The Nationalist Movement in Turkey, Memorandum by the Secretary of State for War, Winston S. Churchill”, ss. 1-4.

⁸ Bilal, Şimşir, **İngiliz belgelerinde Atatürk, 1919-1938**, 1. cilt, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1992, s.10

⁹ HPD, HL Deb 17 December 1919 vol 38 cc279-300 “Turkish Rule in Armenia”
<https://api.parliament.uk/historic-hansard/lords/1919/dec/17/turkish-rule-in-armenia> (son erişim tarihi: 07.07.2023)

¹⁰ 20. yüzyılın önde gelen İngiliz tarihçilerinden Arnold J. Toynbee, Bryce’ın 1915’te Lordlar Kamarası’nda yaptığı Ermenice konuşmasına Gladstone’un ünlü “pıl ve pırtı” önsözünüyle “Ermeni mezalimleri: Bir ulusun katledilmesi” başlıklı broşürüne de yer vermiştir. Arnold J. Toynbee, “Armenian atrocities: The murder of a nation”, Hodder and Stoughton, London 1915.

¹¹ HPD, HL Deb 17 December 1919 vol 38 cc279-300 “Turkish Rule in Armenia”
<https://api.parliament.uk/historic-hansard/lords/1919/dec/17/turkish-rule-in-armenia> (son erişim tarihi: 07.07.2023)

Türkleri akıl yürütme konusunda etkili olacak baskı uygulayabileceğini öne sürmüştür.¹²

11 Mart 1920'de Avam Kamarası “Kilikya Mezalimi” başlıklı oturumunda bu bölgede devam eden Fransız kuvvetleri ve beraberindeki Ermeni Lejyonu ile Ankara Hükümeti idaresindeki Kuvâ-yi Milliye arasında gerçekleşen muharebelerden ziyade “Kilikya'da son dönemde yaşanan katliamların, Mustafa Kemal Paşa'nın emrinde olduğuna inanılan düzensiz birlikler tarafından gerçekleştirilmektedir” gibi bir ibare kullanılmıştır.¹³ Bu konu üzerine tartışmalar devam etmiş, Milletler Cemiyeti kurucusu ve Gladstone'dan sonra Osmanlı karşıtı politikalarıyla tanınan Lord Salisbury'nin oğlu Robert Cecil Başbakan Lloyd George'dan özel bir notayla Mustafa Kemal hakkında kamu çıkarlarıyla tutarlı bir şekilde bilgi vermesini istemiştir. Cecil, “Mustafa Kemal'in İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ajanı olduğunu, bu cemiyetle son Kilikya katliamlarını organize ettiğini, Türk Harbiye Nezareti ile yakın ve sürekli iletişim halinde olup olmadığını, İstanbul ile Asya arasında bir bağlantı sağladığını ve Mustafa Kemal'in gelecekte bunu düzenleyip düzenlemeyeceği” bilgilerinin Meclise sunulması gerektiğini belirtmiştir.¹⁴ Lloyd George bu sorgulama karşısında Parlamento'yı bilgilendirme sorumluluğunu her zaman üstlendiğini ve bu soruların oldukça fazla bir araştırma gerektirdiğini belirterek, Dışişlerinin bu konu üzerine araştırmalar yapacağını söylemekle yetinmiştir.¹⁵

1920 yılının Haziran ayında Avam Kamarası'nda yapılan tartışmalarda özellikle kullanılan “Mustafa Kemal'in kuvvetleri ya da takipçileri” gibi terimlerden güçlü liderin otoritesinin daha net tanındığını anlaşılmaktadır.¹⁶ Yine, 22 Haziran'da Mustafa Kemal ile Kilikya'daki Müttefik Başkomutanı arasında imzalanan Mütareke'nin koşulları tartışılmış bir nüshasının

---

¹² Age.

¹³ HPD, HC Deb 11 March 1920 vol 126 c 1511 “Cicilia Massacres”, <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1920/mar/11/cicilia-massacres> (son erişim tarihi: 08.07.2023)

¹⁴ HPD, HC Deb 15 March 1920 vol 126 cc 1810-1 “Massacres in Cicilia”, <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1920/mar/15/massacres-in-cicilia> (son erişim tarihi: 08.07.2023)

¹⁵ Age.

¹⁶ HPD, HC Deb 14 June 1920 vol 130 c 875 “Turkey” <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1920/jun/14/turkey>, HPD, HC Deb 23 June 1920 vol 130 cc2223-85 “Mesopotamia” <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1920/jun/23/mesopotamia-1> (son erişim tarihi: 08.07.2023)

Başbakan Lloyd George'a ulaşip ulaşmadığını sorulmuştur.¹⁷ Buna rağmen, George Mustafa Kemal'in bölgede korkulacak bir güç olmadığını iddia ederken Hristiyan azınlıklar üzerinden uygulanan stratejilerin şu şekilde açıklamaktadır:

“Politika sadece dışarıda değil, bu Mecliste de defalarca ifade edildi. Açıkçası, bu Türk olmayan tüm nüfusu Türk egemenliğinden kurtarma politikasıdır. Konstantinopolis hakkında bir anlaşmazlık vardı. Orada Türk hakimdir. Dışarıda, azınlıkta olduğu iddia ediliyor; Trakya'da ve Smyrna'da azınlıklar; Arap Devletleri ise onun egemenliği altından alınmıştır. Geriye kalan tek zorluk Ermenistan ve bunun da aynı kolaylıkla çözülmesini diliyorum. Politika budur. Mustafa Kemal'in ya da onun gibi herhangi birinin bu politikayı yıkmak için güç toplamasına izin verseydik, Avrupa, görevinde feci bir şekilde başarısız olurdu. İnanıyorum ki – Avrupa'nın en yetenekli askeriyle tam bir istişareden sonra söylüyorum- bu bölgelerde otorite kurabileceğimize inanıyorum.”¹⁸

Bu tarihlerden 1922 yılı sonlarına kadar Parlamento tartışmalarında ana konu “Türk-Yunan Savaşı” olmuş Mustafa Kemal'in siyasi varlığı da tanınmaya başlanmıştır. Parlamento üyeleri tarafından Başbakan George'a “İngiltere'nin Yunan Hükümeti ile Mustafa Kemal Paşa'nın geçici Hükümeti arasında daha fazla çatışmayı önlemek amacıyla herhangi bir müzakere girişiminde bulunulup bulunulmadığını” ya da “Türk Milliyetçilerinin herhangi bir saldırısına karşı koymak için Müttefik Güçlerin Küçük Asya'da faaliyet gösteren Yunan Kuvvetlerine herhangi bir askeri veya deniz desteği sözü verip vermediği” gibi sorular yöneltilmiştir.¹⁹ Bunun karşısında dönemin Muhafazakar Parti Avam Kamarası lideri Bonar Law İngilizlerin sağladığı deniz ve askeri desteğin Boğazların serbestliğini ve barış koşullarının yerine getirilmesini sağlamak için gerekli olanla sınırlı olacağını belirtmekle yetinmiştir.²⁰

¹⁷ HPD, HC Deb 22 June 1920 vol 130 cc1995-6 “Cicilia-Armistice”, <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1920/jun/22/cilicia-armistice> (son erişim tarihi: 08.07.2023)

¹⁸ HPD, HC Deb 23 June 1920 vol 130 cc 2223-85 “Mesopotomia” <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1920/jun/23/mesopotomia-1> (son erişim tarihi: 08.07.2023)

¹⁹ HPD, HC Deb 30 June 1920 vol 131 c 437 “Greek Operations” <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1920/jun/30/greek-operations> , HPD, HC Deb 05 July 1920 vol 131 cc 1001-2 “Greek Operations” <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1920/jul/05/greek-operations> (son erişim tarihi: 08.07.2023)

²⁰ HPD, HC Deb 05 July 1920 vol 131 cc1001-2 “Greek Operations” <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1920/jul/05/greek-operations> (son erişim tarihi: 08.07.2023)

Avam Kamarası'nda 1920 yılının Ekim ayı sonlarına doğru tartışılan en önemli konu “İstanbul'daki Padişah Hükümeti'nin yetki ve emirlerini tanımayan fiili bir de facto Türk Hükümeti”nin yol haritasıydı. Küçük Asya (Anadolu)'da kalıp kalmayacağı, yetkisinin hangi alanlara yayılacağı, barış antlaşmasını uygulamak için hangi adımlar atacağı ve Moskova'daki Hükümet ile ittifak halinde mi hareket ettiği gibi sorular ciddiyetle araştırılmaya başlanmıştı.²¹ 27 Ekim 1920 ve 19 Kasım 1920 Avam Kamarası oturumlarında Mustafa Kemal'in artık tam anlamıyla bir lider olarak görüldüğü “Mustafa Kemal Paşa” başlıklarının özel olarak tartışılmasından anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, Mustafa Kemal'in cephane ve savaş aletlerini bu kısıtlı imkânlarla nasıl elde ettiği merak uyandırmıştır. Medya baronu Harold Harmsworth bu sorular üzerine Türk milliyetçilerinin Bolşeviklerden Trabzon ve Karadeniz'deki diğer Türk limanlarından ithal edilen silah ve mühimmat ikmalini aldığına inanıldığı ve Mustafa Kemal'in İtalya'dan benzer erzak aldığına dair raporun gayri resmi olarak İtalyan yetkililerin dikkatine sunulduğu belirtmiştir. Burada altı çizilmesi gereken bir diğer önemli nokta bu gücün uluslararası bir yaptırımla önlenmesi girişimidir. Bu silah akışım kesilmesi için Dışişleri Müsteşarına Hükümetin Milletler Cemiyeti Misakı'nın 8. Maddesi hükümlerinin uygulanması için herhangi bir adım atmayı teklif edip etmediği, burada Cemiyet Konseyinin imalat ve özel şahıslar tarafından satılmasının kötü etkilerinin nasıl olacağı konusunda tavsiyede bulunacağı düzenlenmiştir.²²

Parlamento tartışmalarının yoğunluğundan 1920 yılının sonlarından itibaren İngilizlerin Türk-Yunan Savaşı'nı yakından takip ettiği anlaşılmaktadır. Kemalist Türklerin Milliyetçi Hareketi güçlendiğini belirtirken Kilikya'yı işgal eden güçlere karşı askeri operasyonlar başlatıldığını ve Fransa'daki koşulların sarsıldığı bilgisi üyelerle paylaşılmıştır. Harmsworth'ın “Fransızların Kuzey Suriye ve Kilikya'daki Hristiyan nüfusu koruma taahhütlerini yerine getirme çabalarında binlerce askerinin hayatını feda ettiklerinin ve çok büyük meblağlar harcadıklarının farkında olmayabilir” açıklamaları Lloyd George kabinesine imalar

²¹ HPD, HC Deb 25 October 1920 vol 133 cc1318-9 “Turkey” <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1920/oct/25/turkey> (son erişim tarihi: 08.07.2023)

²² HPD, HC Deb 27 October 1920 vol 133 cc 1767-8W “Mustapha Kemal (Munitions)” <https://api.parliament.uk/historic-hansard/written-answers/1920/oct/27/mustapha-kemal-munitions> , HPD, HC Deb 19 November 1920 vol 134 cc2259-60W “Mustafa Kemal Pasa”, <https://api.parliament.uk/historic-hansard/written-answers/1920/nov/19/mustafa-kemal-pasha> (son erişim tarihi: 08.07.2023)

içermektedir.²³ Burada altı çizilmeye çalışılan nokta İngilizlerin gerek Yunan güçlerini gerekse de Hristiyan azınlıkların haklarını koruma çabalarının aslında ülke bütçesine gün geçtikçe zarar vereceği düşüncesidir. Buna ek olarak, Mustafa Kemal Paşa'nın Bolşeviklerle işbirliği yaparak İngiliz İmparatorluğu'nun Doğu'da varlığını da tehdit etmeye başladığı belirtilmiştir.²⁴

1921 yazında Kemalistlerle Fransızlar arasında İtalyanların da onayladığı bir anlaşmaya varılması İngilizlerin bölgedeki statüko korkularını arttırmıştır. İşçi Partisi'nden Colonel Josiah Wedgwood bu konunun üzerine giderek Yunanlıların İzmir ile Trakya'nın teslimine rıza göstermezlerse ve Kemalistlerle bu hatlarda buluşmayı kabul etmezlerse, İngiliz kuvvetlerinin geri çekileceğini söyleyerek gerekli baskıyı artık kaldıramayacağını, aksi takdirde Avrupa ve Asya'daki Türkiye'den ve ayrıca İstanbul'daki İngiliz varlığının sona ereceğini açıklamıştır.²⁵ Lordlar Kamarasından dış politikada tecrübeli Baron Lord Newton da bu gücü tanıyarak Türkler tarafından alıkonulan İngiliz esirlerle ilgili olarak şu öneride bulunmuştur:

“Çok geçmeden Kemal Paşa ile bir anlaşmaya varacağımızı ve bazı şartlar koymaya hak kazanacağımızı sanıyorum. Onunla anlaşmaya vardığımızda, bu suçluların en kötülerinin geri teslim edilmesinde ısrar etmemizi ya da yargılanmalarını ve cezalandırılmalarını güvence altına almak için etkili adımlar atmamız gerektiğine inanıyorum.”²⁶

1922 yılının ilk yarısı askeri mücadelelerden çok başarısız barış görüşmeleriyle geçmiştir. İngiliz Parlamentosuna da yansıyan bu tartışmalarda özellikle öne çıkan Başbakan Lloyd George'un Mustafa Kemal'in gücünü fiilen ve hukuken tanıyıp tanımayacağı ile ilgiliydi. Dışişlerinden sorumlu devlet müsteşarı Cecil Harmsworth buna karşılık,

²³ HPD, HC Deb 11 November 1920 vol 134 c 1395W “Cicilia”, <https://api.parliament.uk/historic-hansard/written-answers/1920/nov/11/cicilia> (son erişim tarihi: 09.07.2023)

²⁴ HPD, HC Deb 19 November 1920 vol 134 cc 2259-60W “Mustafa Kemal Paşa”, <https://api.parliament.uk/historic-hansard/written-answers/1920/nov/19/mustafa-kemal-pasha>, (son erişim tarihi: 09.07.2023)

²⁵ HPD, HC Deb 13 June 1921 vol 143 cc 181-9 “Greece and Turkey”, <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1921/jun/13/greece-and-turkey-1> (son erişim tarihi: 09.07.2023)

²⁶ HPD, HL Deb 10 November 1921 vol 47 cc277-86 “Turkish War Criminals”, <https://api.parliament.uk/historic-hansard/lords/1921/nov/10/turkish-war-criminals> (son erişim tarihi: 09.07.2023)

“Dışişleri Bakanı, Yakın Doğu'da barışın yeniden tesis edilmesi konusunda Fransa ve İtalya temsilcileriyle istişarelerde bulunmak üzeredir. Bu görüşmeden sonuçlanıncaya kadar bundan sonraki süreçte ne gibi bir karar alınabileceği konusunda herhangi bir açıklama yapmak mümkün değildir” gibi bir diplomatik bir cevapla bekleneni karşılamamıştır.²⁷ Ertesi günkü oturumda Mustafa Kemal'in liderliği ile ilgili dikkat çeken diğer sorular, “Ankara Hükümeti ile yapılacak bir anlaşmanın Hindistan ve Doğu'daki Müslüman çıkarları tarafından memnuniyetle karşılanacağına farkında olup olmadığı ve Mustafa Kemal Paşa ile bir an önce müzakerelere başlamak için adım atılıp atılmayacağı” ile ilgiliydi.²⁸ Harmsworth ise bunun karşısında “Mustafa Kemal Paşa'nın Türk halkının yalnızca Milliyetçi kesimiyle ilişkisi olduğunu ve İngilizlerin Hindistan ve Doğu'daki Müslüman çıkarlarının korunarak Türkiye ile tüm Türk topraklarını ve makamlarını kapsayan genel bir anlaşmayı devletin hükümdarı olan Sultan ile yapılması gerektiğine inandığını” belirtmiştir.²⁹ Bu cevaplar şüphesiz Lloyd George kabinesinin Mustafa Kemal ve Ankara Hükümeti'ne karşı hala daha olumsuz bir tavır sergilediğini kanıtlar niteliktedir.

Mustafa Kemal yönetimindeki Türk ordusunun başarılı ilerleyişi Eylül 1922'ye kadar İngiliz Parlamentosu tarafından yakından takip edilmiştir. Lloyd George'un ise Yunanistan'ı destekleyen geleneksel politikasında daha ısrarcı olduğu görülmektedir. 4 Ağustos 1922'de Avam Kamarası'nda yaptığı bir konuşmada Mustafa Kemal'in büyük bir general ve vatansever olduğunu kabul etse de Halife sıfatıyla tüm Müslümanların lideri olan İstanbul'daki Padişahın daha hayati bir konumda olduğunu belirtmiştir. Barışa giden yolda Mustafa Kemal'le değil Padişahla anlaşılması gerektiğini iddia etmiştir. Yine Kemalistlerin barışı kabul etmeyeceklerini çünkü onlara tatmin edici ateşkes şartlarının verilmeyeceğine inandıklarını söylemiştir.³⁰ George'un Mustafa Kemal'in liderliğindeki Türk milletinin başarısını yok saymasına ya da İngiliz donanma takviyelerinin Fransa ve İtalya'dan destek alması veya Lord Curzon'un Fransız desteğini kazanma çabaları gibi savaş yanlısı gelişmelerin yanı sıra, İngiliz diplomasisinin geleceği konusunda savaş karşıtı argümanlar yükselişeydi. Yeni Zelanda dışındaki

²⁷ HPD, HC Deb 06 March 1922 vol 151 c 833 “Near East”, <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1922/mar/06/near-east> (son erişim tarihi: 09.07.2023)

²⁸ HPD, HC Deb 07 March 1922 vol 151 cc 1044-5 “Turkey”, <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1922/mar/07/turkey> (son erişim tarihi: 09.07.2023)

²⁹ Age.

³⁰ HPD, HC Deb 04 August 1922 vol 157 cc 1986-2008 “Near East”, <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1922/aug/04/near-east> (son erişim tarihi: 09.07.2023)

hakimiyetlerin geri çekilmesi, kamuoyunda ve gazetelerde savaş karşıtı argümanlar, ekonomik ve askeri çekinceler ve Gelibolu mirası, Çanakkale krizi sonrasında Lloyd George kabinesinin ve başbakanlığının düşmesine zemin hazırlamıştır.³¹

2 Ağustos 1923'teki Avam Kamarası oturumunda Muhafazakar Baron Ronald McNeill'in Lozan Antlaşması'nın imzalanmasından sonraki Mustafa Kemal görüşleri oldukça dikkat çekicidir. McNeill yalnızca Türk Kurtuluş Savaşı'nın başlangıcından itibaren yaşananları Liberallerin tepkilerine rağmen bir İngiliz gözünden özetlememiş aynı zamanda Mustafa Kemal'in bir lider olarak gücünün kaynağını anlatmaya çalışmıştır.

“Küçük Asya'da yeni bir Milliyetçi Türk Partisi'nin kurulmasına yol açan hareket, bir anlamda İstanbul'daki Hükümetlere karşı bir isyan hareketiydi. Çok büyük bir öneme sahip olan bu savaş, ilk aşamasında neredeyse fark edilmeden geçti. Ancak Kemal Küçük Asya'da çok hatırı sayılır bir güç kurduktan ve Müttefiklere karşı direniş örgütledikten sonra, Müttefik Kuvvetler neler olup bittiğini anlamaya başladılar. (Lozan Konferansına ithafen) O kadar muzaffer olacağımıza inandık ki ama barışı dikte ettiremedik. Ermeniler için bölgesel bir millî yurt kurmalıydık. Ama Türkler arasındaki milliyetçi hareketin asıl kaynağı buydu ve Mustafa Kemal'e güç ve nüfuz veren Türklerin Konferansta söyledikleri tek şeydi: ne olursa olsun boyun eğmeyeceklerdi.”³²

II. Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatından sonra tartışmalar

24 Temmuz 1923'de imzalanan Lozan Antlaşması Türkiye Cumhuriyeti'nin egemenliğinin ve tam bağımsızlığının uluslararası alanda tanınmasını sağlamış ve Cumhuriyet 29 Ekim 1923'de ilan edilmiştir. Mustafa Kemal, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ilk Cumhurbaşkanı olarak modern bir toplum için birçok radikal reform gerçekleştirmiştir. 1934'te Mustafa Kemal'e “Atatürk” yani Türklerin Babası soyadının verilmesi onursal da bir önem taşımaktadır. Bu anlamda uluslararası arenada da Mustafa Kemal'e olan çoğu yaklaşımın olumlu olduğu görülmektedir. İki savaş arası dönemde İngiliz Parlamentosu'nda da Atatürk'ün bu başarısının

³¹ J. W., Hind, *Lloyd George and the Turkish question: An examination of Lloyd George's Turkish policy 1918-1922*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, University of Columbia, 1978, s. 91.

³² HPD, HC Deb 02 August 1923 vol 167 cc1834-50, “Turkey (Peace Treaty)”, <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1923/aug/02/turkey-peace-treaty> (son erişim tarihi: 10.07.2023)

İngiliz Parlamentosu'nda gündeme getirildiği görülmektedir. 18 Temmuz 1938'de Lordlar Kamarası'nda Türkiye'ye verilecek Silah Kredisi için yapılan görüşmelerde Atatürk'ün çizdiği bu güvenilir imaja referanslarda bulunulmuştur. Baron Lord Lord Strabolgi bu yasa tasarısının ilke ve miktar olarak önemli olduğunu ve Türkiye ve İngiltere arasındaki dostluk bağlarını güçlendirmede başarılı olacağını inandığını belirtmiştir. Türkiye ile ilişkilerin eskisi gibi yakın bir seviyede olmasını her zaman savunan Lord Strabolgi sözlerine şöyle devam etmiştir:

“Türkiye ile her zaman sürdürdüğümüz dostluk hiçbir zaman bozulmamalıydı. Doğru ele alındığında, son savaşın başında tüm durumun kurtarılabilmesine veya en azından Türkiye'nin tarafsız tutulabilmesine inanıyorum. Türk Hükümeti ile iyi ilişkiler içinde olmanın en büyük Müslüman güç olan Britanya İmparatorluğu'nun en büyük çıkarına olduğunu her zaman savundum. Bana göre, Türk köylüsü tanıdığım en iyi karakterdir ve Türklerin Önderi Atatürk'ü ya da eski adıyla Mustafa Kemal'i tanıyan herkes, onun bir asker olarak sahip olduğu üstün niteliklere olduğu kadar, bir devlet adamı ve halkının Önderi ve halkını canlandırıldığını bilmektedir.”³³

Atatürk'ün vefatından yaklaşık 8 ay sonra İngiliz Parlamentosu'nda Başbakan Lord Chamberlain Atatürk'e hayranlığını bu kez Lloyd George karşısında dile getirmiştir. Deklarasyonun Parlamento tarafından çok sıcak karşılandığını ve bu anlaşmanın imzalanmasından ülke genelinde görülen genel memnuniyetin Türkiye'nin İngiltere'de prestijinin ne kadar yüksek olduğunu bir göstergesi olduğunu savunmuştur. “Bu dostluk merhum M. Atatürk'ün uzun ve unutulmaz cumhurbaşkanlığı döneminde başlamış ve şimdiki muhterem Cumhurbaşkanı General İnönü döneminde daha da güçlenmiştir” sözleri beğeniyle karşılanmıştır.³⁴ II. Dünya Savaşı döneminde İngiltere'nin ABD büyükelçisi Lord Halifax da bu görüşlere katılarak şu sözleri tarihe not düşmüştür:

“Bu dostluğun temelleri, yüce Lord'un dediği gibi, Kemal Atatürk'ün usta eli tarafından atıldı ve halefi Cumhurbaşkanı General İnönü'nün seçkin rehberliğinde geliştirildi. Türkiye'nin son

---

³³ HPD, HL Deb 18 July 1938 vol 110 cc894-904, “Anglo-Turkish Agreement Bill (Armaments Bill), <https://api.parliament.uk/historic-hansard/lords/1938/jul/18/anglo-turkish-armaments-credit-agreement> (son erişim tarihi: 15.07.2023)

³⁴ HPD, HC Deb 19 May 1939 vol 347 cc1809-86, “International Situation”, <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1939/may/19/international-situation> (son erişim tarihi: 15.07.2023)

yıllarda kaydettiği ilerlemeyi hepimiz derin bir hayranlıkla izledik ve parti ayrımı yapmaksızın hepimiz onun dünya güçleri arasında liyakatiyle sahip olduğu önemli konumu memnuniyetle karşıladık. Halkımızın Türk ırkının yüksek niteliklerini ve karakterini takdir etmek için her türlü gayesi vardır ve iki ülke arasındaki ilişkilerin umduğumuz gibi yeniden kalıcı dostluk temellerine oturmasını hepimiz büyük memnuniyetle karşılamaktayız.”³⁵

Bu sözlerden de anlaşılacağı gibi Atatürk’ün imajı yalnızca kendi saygınlığını arttırmamış, Türk milletine yönelik İngiliz kamuoyunda oluşan 19.yüzyıldan itibaren oluşan düşmanca algılamaları azaltmıştır. Buna rağmen, Atatürk’ün vefatı sonrasında bıraktığı siyasi mirası zaman zaman Parlamento üyeleri tarafından oldukça yanlış yorumlanmıştır. 28 Şubat 1939 Avam Kamarası oturumunda Başbakan Chamberlain’in yatıştırma politikasının bir parçası olarak İspanya’da yükselen güç General Franco’yu düşmanlık duygusuna sürüklemek istememesi eleştirilmiştir. Buna karşılık Türkiye’yle bir benzerliğinin bulunduğu noktasında açıklamalarda bulunulmuştur:

“Bournemouth Üyesi Baronet, İspanya’da tam olarak kurulmuş bir Faşist sistem göremeyeceğimizi söyledi, ama mesele kesinlikle bu değil. Faşist topluluklar iyi uluslararası davranışlar sergileyebilirler. Kemal Atatürk yönetimindeki Türkiye, totaliter bir devletin uluslararası yükümlülüklerine nasıl saygı duyabileceğinin parlak ve mükemmel bir örneğiydi. Asıl mesele şu ki, bir İspanyol General Franco ne kadar gayretli ve İspanyol olursa olsun, aslında büyük ölçüde Berlin ve Roma’nın yaratığıdır.”³⁶

II. Dünya Savaşı sırasında Nazi Almanya’sının Mısır başta olmak üzere Ortadoğu’yu tehdit etmesi karşısında İngilizler savaş politikasının bir parçası olarak “savaşçı bir ırka sahip modern dünyada yeniden doğmuş Atatürk Türkiye’siyle olan ilişkilerin ilerlemesi, ölçülülüğü, ulusal ilişkilerindeki onuru ile ulusların büyük kardeşliği için uygun bir ortak” olacağını öne

³⁵ HPD, HL Deb 26 October 1939 vol 114 cc 1550-69, “The War: Reply To Herr Von Ribbentrop”, <https://api.parliament.uk/historic-hansard/lords/1939/oct/26/the-war-reply-to-herr-von-ribbentrop>, (son erişim tarihi: 15.07.2023)

³⁶ HPD, HC Deb 28 February 1939 vol 344 cc 1154-221, “Spain”, <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1939/feb/28/spain-1> (son erişim tarihi: 16.07.2023)

sürmüşlerdir.³⁷ Uzun dönem Dışişleri Bakanlığı ve Başbakanlık yapmış Anthony Eden da Almanya'nın yayılmacı politikasına karşı toprak bütünlüğü politikasını savunmuş ve Türkiye'nin Sovyetlerle yakınlaşmasını doğru bulduğunu belirtmiştir: “Türkiye'yi güçlü ve müreffeh görmek istiyoruz. Modern Türkiye'nin büyük lideri Atatürk'ün ortaya koyduğu gibi, Rusya ile Türkiye arasında yakın bir anlayış olması, modern Türkiye politikasının ana ilkesiydi.”³⁸

1956 yılında yaşanan Süveyş Kanal Krizi şüphesiz İngiltere'nin Ortadoğu'daki geleceği için önemli bir dönüm noktasıdır. Mısır Devlet Başkanı Cemal Abdünnasır'ın izlediği milliyetçi politikaların Atatürk kadar “güçlü ve zeki” olmasa da Türk liderle karşılaştırılabileceğini savunulmuştur.³⁹ Nasır'ın “Atatürk'ün yaptığı gibi ağır çalışmayla ülkesini yavaş yavaş ve zahmetli bir şekilde inşa ettiği, tıpkı Kemal gibi elinde bir parça tebeşirle Mısır köylerini dolaşarak çocuklara Roma harflerini öğrettiğini, fakat buna rağmen sahip olduğu toprakları verdiği görülecektir” düşüncesi de İngilizlerin bölgedeki politikasının motivasyonu olarak değerlendirilebilir.⁴⁰ Benzer bir şekilde, Parlamento üyeleri tarafından 1970'li yıllarda Kıbrıs Sorunu döneminde Atatürk'ün “genç halkını özgürlük için çıplak elleriyle savaşmaya teşvik ettiği hatırlatılarak Kıbrıs Adası'nın geleceği için NATO üyeleri olarak gerek Yunanistan gerekse de Türkiye arasında İngiltere tarafından bir arabuluculuk üstlenilmesi” gerektiği belirtilmiştir.⁴¹

---

³⁷ HPD, HC Deb 06 May 1941 vol 371 cc 727-826, “Assistance to Greece”, <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1941/may/06/assistance-to-greece> (son erişim tarihi: 16.07.2023)

³⁸ HPD, HC Deb 08 January 1942 vol 377 cc 43-174, “War Situation”, <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1942/jan/08/war-situation> (son erişim tarihi: 16.07.2023)

³⁹ HPD, HC Deb 12 September 1956 vol 558 cc 2-149 “Suez Canal”, <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1956/sep/12/suez-canal> (son erişim tarihi: 26.07.2023)

⁴⁰ HPD, *HC Deb 30 October 1958 vol 594 cc 320-460, “Third Day”*, <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1958/oct/30/third-day>, (son erişim tarihi: 26.07.2023)

⁴¹ HPD, HL Deb 26 November 1975 vol 366 cc 302-86, “Address In Reply To Her Majesty's Most Gracious Speech”, <https://api.parliament.uk/historic-hansard/lords/1975/nov/26/address-in-reply-to-her-majestys-most-1>, , (son erişim tarihi: 28.07.2023)

SONUÇ

Tarihi 13.yüzyıla dayanan İngiliz parlamentosu özellikle Sanayi Devrimi sonrasında demokrasi, liberalizm ve insan hakları kavramlarının gelişmesiyle önemini daha da arttırmıştır. Kraliçe Viktorya döneminden itibaren her ne kadar hükümetlerin üstünde bir karar mekanizması olmasa da imparatorluğun dış dünyaya karşı siyasi ve kültürel yaklaşımların değerlendirilmesi açısından önemlidir. İngilizlerin Hindistan'ın işgali ile birlikte Osmanlı İmparatorluğu'na karşı emperyal tutumları, 1923'te kurulacak Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluşuna kadar I. Dünya Savaşı da dahil olmak üzere İngiliz siyasi ve ekonomik politikalarının da zeminini oluşturmuştur.

1870'lerde perçinlenen “Doğu Sorunu” ya da “Şark Meselesi” ekseninde fobik tutumlarla değerlendirilen Türk yönetici ve politik aktörlere bakış açıları I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı'ya karşı savaştan İngiltere'de savaş sonunda da değişmemiştir. Bu görüşler ışığında Parlamento Tutanakları'nda Mustafa Kemal'e yaklaşımları değerlendirilen bu çalışmada ilk göze çarpan önemli nokta, Mustafa Kemal'in Padişah'ın otoritesine karşı çıkan bir Türk milliyetçisi olduğu inancıdır. İngiliz istihbarat raporlarına paralel olarak bu tartışmalarda Mustafa Kemal ismi ilk kez 17 Aralık 1919'da geçmiştir. Buna rağmen James Bryce gibi Ermeni Sorunu'nda deneyimli politikacılar Mustafa Kemal'in düzensiz birliklere sahip olmasına rağmen potansiyel bir tehlike olduğunu belirtmişlerdir. Başbakan Lloyd George ve Kabinesi ise tepki çekmeyi göze alamadığı için gerçek bilgileri açıklamak yerine diplomatik cevaplarla Mustafa Kemal'i bir lider ve Ankara Hükümeti'ni Kurtuluş Savaşı'nın bitiminde bir lider olarak tanımıştır.

Yalnızca parlamento tartışmalarına odaklanılarak oluşturulan bu çalışmada, İngilizlerin Mustafa Kemal Atatürk'ün devlet adamlığına ve önderliğindeki Kurtuluş Savaşı'nın başarısının sebeplerinin tam bağımsızlık ve vatan sevgisinde yattığı düşünceleri vefatından sonraki Parlamento kayıtlarından daha net anlaşılmaktadır. Atatürk'ün uluslararası prestiji ve karizması yalnızca kendi saygınlığını arttırmamış, Türk milletine yönelik İngiliz kamuoyunda oluşan 19.yüzyıldan itibaren oluşan düşmanca algılamaları da azaltmıştır. İngiliz Parlamentosu'nda Atatürk'ün adının geçtiği hemen hemen tüm oturumda imkansız başarıları bir Türk milletine ve onun güçlü bir liderine referanslar verilmeye başlanmıştır. Sonuç olarak, Atatürk İngiltere'nin Türkiye'ye karşı değişen politika ve algılamalarının şahsında sentezlemeyi başarmış, Türk-İngiliz dostluğunu yeniden sağlamış ve ülkesini çok çalışarak kendi kendine yetme doktrinleriyle dünya üzerinde yüksek bir konuma taşımasından çoğunlukla övgüyle bahsedildiği sonucuna varılmıştır.

KAYNAKÇA

Arşivler ve Tutanaklar

Hansard Parliamentary Debates 1803-2005 via Historic Hansard (HPD)
(House of Commons and House of Lords Debates Archive Digitalised Edition)

HPD, “Eastern Affairs, Adjourned Debate (Second Night)”, HC Deb 30 July 1878 vol 242 cc644-763

HPD, “Turkey-Sultan Abdul Aziz-Condernation of Midhat Pasha”, HC Deb 07 July 1881 vol 263 c259,

HPD, HL Deb 17 December 1919 vol 38 cc279-300 “Turkish Rule in Armenia”

HPD, HL Deb 17 December 1919 vol 38 cc279-300 “Turkish Rule in Armenia”

HPD, HC Deb 11 March 1920 vol 126 c1511 “Cicilia Massacres”

HPD, HC Deb 15 March 1920 vol 126 cc1810-1 “Massacres in Cicilia”,

HPD, HC Deb 14 June 1920 vol 130 c875 “Turkey”

HPD, HC Deb 22 June 1920 vol 130 cc1995-6 “Cicilia-Armistice”

HPD, HC Deb 23 June 1920 vol 130 cc2223-85 “Mesopotomia”

HPD, HC Deb 30 June 1920 vol 131 c437 “Greek Operations”

HPD, HC Deb 05 July 1920 vol 131 cc1001-2 “Greek Operations”

HPD, HC Deb 25 October 1920 vol 133 cc1318-9 “Turkey”

HPD, HC Deb 27 October 1920 vol 133 cc1767-8W “Mustapha Kemal (Munitions)”

HPD, HC Deb 19 November 1920 vol 134 cc2259-60W “Mustafa Kemal Pasa”,

HPD, HC Deb 11 November 1920 vol 134 c1395W “Cicilia”

HPD, HC Deb 19 November 1920 vol 134 cc2259-60W “Mustafa Kemal Paşa”

HPD, HC Deb 13 June 1921 vol 143 cc181-9 “Greece and Turkey”

HPD, HL Deb 10 November 1921 vol 47 cc277-86 “Turkish War Criminals”

HPD, HC Deb 06 March 1922 vol 151 c833 “Near East”

HPD, HC Deb 07 March 1922 vol 151 cc1044-5 “Turkey”

HPD, HC Deb 04 August 1922 vol 157 cc1986-2008 “Near East”

HPD, HC Deb 02 August 1923 vol 167 cc1834-50, “Turkey (Peace Treaty)”

HPD, HL Deb 18 July 1938 vol 110 cc894-904, “Anglo-Turkish Agreement Bill (Armaments Bill)”

HPD, HC Deb 19 May 1939 vol 347 cc1809-86, “International Situation”

HPD, HL Deb 26 October 1939 vol 114 cc1550-69, “The War: Reply To Herr Von Ribbentrop”

HPD, HC Deb 28 February 1939 vol 344 cc1154-221, “Spain”

HPD, HC Deb 06 May 1941 vol 371 cc727-826, “Assistance to Greece”,

HPD, HC Deb 08 January 1942 vol 377 cc43-174, “War Situation”

HPD, HC Deb 12 September 1956 vol 558 cc2-149 “Suez Canal”

HPD, HC Deb 30 October 1958 vol 594 cc320-460, “Third Day”

HPD, HL Deb 26 November 1975 vol 366 cc302-86, “Address In Reply To Her Majesty's Most Gracious Speech”

The National Archives (TNA) Public Records Office (PRO) CAB 24/93 “The Nationalist Movement in Turkey, Memorandum by the Secretary of State for War, Winston S. Churchill”

Araştırma Eserleri ve Makaleler

Balcı, Meral. “İngiltere Başbakanı David Lloyd George’un Birinci Dünya Savaşı Anıları ve Osmanlı İmparatorluğu’na Dair Düşünceleri”. **Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**. 6(12). 2018, ss.93-108i

Chamberlain, Neville, **The Struggle for Peace**. Hutchinson Publishing, London, 1939..

Churchill ,Winston, **Step by Step** , Thornton Butterworth, London, 1939.

Çulfalı, Mustafa, Çanakkale Krizi ve Lloyd George'un İktidardan Düşmesi: Eylül-Ekim 1922. **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, 1999, XV(), 801-820.

Çulfalı, Mustafa, “Lozan Konferansı ve Antlaşması Üzerine İngiliz Parlamentosunda yapılan Tartışmalar”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C 16, S 47, 2000, ss. 561-601,

Evans, Stephen F., **The slow rapprochement: Britain and Turkey in the age of Kemal Atatürk**, 1919-38, Eothen Press, Northumberside, 1982.

George, David, **The Truth About The Peace Treaties**, C 2, Purnell and Sons, London, 1938.

Gözler, K.emal, “İngiltere’de Parlamento nasıl ve neden ortaya çıktı? Malî Hukukun Anayasa Hukukundan Eskiliği Üzerine Bir Deneme“, **Prof. Dr. Mualla Öncel’e Armağan**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, C 3, Ankara, 2009.

Hazlehurst, Cameron Whitehead, Sally Woodland Christine (Eds.), **A Guide to the Papers of British Cabinet Ministers, 1900-1964**, London, 1996.

Hind, J. W., **Lloyd George and the Turkish question: An examination of Lloyd George’s Turkish policy 1918-1922**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, University of Columbia, 1998.

Şimşir, Bilal. (1973-2006). **İngiliz Belgelerinde Atatürk, 1919-1938**, 3 cilt, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

Kürkçüoğlu, Ömer, **Türk-İngiliz İlişkileri (1919 -1926)**, Ankara, 1978.

Özdemir, Hikmet, **Atatürk ve İngiltere**, Atatürk Araştırma Merkezi Yay, Ankara, 2004.

Toynbee, Arnold J. , “Armenian atrocities: The murder of a nation”, Hodder and Stoughton, London, 1915.

Weir, S. A World of Difference Parliamentary Oversight of British Foreign Policy, The Federal Trust Report, Introduction, https://fedtrust.co.uk/wp-content/uploads/2014/12/A_World_of_Difference.pdf (son erişim tarihi: 6.08.2023)